

UNDERVISNINGSTRADITION OCH STUDENTREVOLUTIONÄRER I LATINAMERIKA

Av docent MAGNUS MÖRNER

KULTUR ÄR ETT ord som mycket flitigt brukas i de latinamerikanska länderna. Tack vare sin förfinade kultur kunde Latinamerika ha all anledning att känna sig överlägset det i fråga om teknisk civilisation så övermäktiga Förenta staterna, menade kring sekelskiftet 1900 filosofen Rodó och diktaren Darío, själva två av den latinamerikanska kulturens mest representativa namn. Individernas kulturella nivå har i Latinamerika också i alldeles ovanligt hög grad bestämt deras placering på den sociala rangskalan. Kulturella och akademiska meriter är i sin tur i Latinamerika intimt förenade. En akademisk lärare åtnjuter som regel stor social prestige och en del akademiska titlar som det mexikanska *licenciado*, ung. jur. kand., hör till de mycket få titlar som brukar ymnigt och inställsamt användas i dagligt tal. I Latinamerika rekryterar ansedda akademiker och vetenskapsmän statsrådsposter o. dyl. i en omfattning som förefaller nästan enastående. Utan tvivel bottnar latinamerikanarnas höga uppskattning av de kulturella värdena liksom, är

man lockad att säga, deras över-skattning av akademiska meriter i det sorgliga faktum att ett visst mått av kultur och boklig bildning alljämt är ett privilegium för en mycket liten del av de latinamerikanska ländernas befolkning. Mot teoretiserande intellektualism och förfinad kultur hos ett fåtal kontrasterar alljämt i de flesta länderna okunnighet och efterblivenhet hos folkflertalet. De problem som skillnaderna i fråga om skolbildning medför måste också te sig särskilt centrala i länder där ungdomen utgör ett så dominerande befolkningsinslag som i Latinamerika. Inte mindre än 41,8% av Brasiliens invånare är under 15 år (i Sverige 23,5%). I exempelvis Venezuela är 70% av befolkningen under 30 år gammal. De latinamerikanska bildningsidealen och undervisningsproblemen brukar i allmänhet avfärdas som en direkt följd av förhållandena under kolonialtiden. Att göra bildningen boklig och exklusiv, att hålla folket nere i grov okunnighet, var enligt Mariátegui, en av Latinamerikas radikalaste samhällstänkare, vad

Spanien direkt åsyftat och uppnått i sitt imperium. Men den latinska undervisningstraditionen är ett mera komplicerat kapitel än så.

Det var kyrkan som från begynnelsen stod för all undervisning, man kan nästan säga, all kulturell verksamhet överhuvudtaget i de spanska och portugisiska kolonierna i Amerika och det anmärkningsvärda var att kyrkans representanter genast gjorde stora ansträngningar att inte bara omvända utan också undervisa indianerna, att genom undervisning göra dem till samhällsmedborgare. Men missionärer och lärare kunde omöjligen räcka till och så småningom svalnade också kyrkans iver för massundervisning. Kungliga dekret om att undervisning i spanska skulle förekomma i varje indianby förblev uttryck för fromma önskningar snarare än för realiteter. Men i en del av de större städerna inrättades indianskolor som var långtifrån betydelselösa. En nära släkting till kejsar Karl V ledde i staden Mexico en sådan skola i mer än 40 år, där indianer både fick yrkesutbildning och lärde sig att läsa och skriva. Man gjorde också försök med högre undervisning för indianer i avsikt att skapa en kulturell elit som skulle kunna hjälpa till med kristnandet och civiliserandet av den indianska massan. 60 indianskolanter av hövdingssläkt samlades 1536 i ett internat i staden Mexico för att un-

dervisas i latin, retorik, logik, filosofi, musik och medicin av de bästa lärare, ett par av dem från Paris-universitetet. De optimistiska förhoppningar som knutits till experimentet kom dock knappast att infrias även om eleverna utan tvivel var receptiva. Inte heller indianflickorna glömdes bort av de spanska undervisningsentusiasterna som öppnade särskilda skolor för dem. Också de unga halvblodens bildningsbehov uppmärksammades under 1500-talet i någon mån som ett led i försöken att hindra att dessa ofta rotlösa element blev vagabonder. Med tiden blev emellertid de maktägandes inställning till frågan om undervisning för de lägre befolkningsskikten en annan. Frukten för medtävlan från lågbördiga element, i synnerhet sådana av annan ras, gjorde att halvbloden under 1700-talet enligt en del reglementen var uteslagna från högre undervisning. Att denna rasbarriär i alla fall gick att genombryta visar ecuatorialen Espejo, som trots att fadern var indian och modern mulattiska tog akademisk grad och blev en av sin tids främsta intellektuella i Latinamerika. Allt motstånd som han rönt från de privilegierades sida gjorde honom emellertid också samtidigt bitter och upprorisk mot det bestående.

I det väsentliga fick alltså det koloniala undervisningssystemet en aristokratisk prägel. All högre skolundervisning försiggick i kyrk-

lig regi. Det var de talrika och väl-skötta jesuitkollegierna som fram till jesuiternas utdrivande (Brasilien 1759, Spanskamerika 1767) framförallt stod för denna undervisning som utgjorde en direkt inledning till universitetsstudierna. Det hade inte dröjt länge förrän spanjorerna begåvat Nya världen med dess första universitet. Universitetet i Santo Domingo (Ciudad Trujillo) brukar med förklarlig stolthet hänvisa till en påvebulla av 1538 som gav den dominikanska klosterskolan där namn och värdighet av universitet. De första egentliga universiteten var dock de i staden Mexico och i Lima (Peru), vilka bägge upprättades av Karl V 1551. De liksom övriga under kolonialtiden grundade större universitet (ytterligare 6) hade det frejdade universitetet i Salamanca till nära förebild och skulle framförallt tjäna till att utbilda teologer och ämbetsmän. De vita i Spanskamerika skulle alltså slippa att skicka hem sina för dessa barnor destinerade söner den långa vägen till moderlandet, vilket däremot fäderna i Brasilien måste göra. Det var Coimbra som fick ta emot studenterna från Brasilien.

Universitetet i Spanskamerika åtnjöt viss autonomi och den av fakulteternas ledamöter och andra graderade akademiker valde rektorn hade hög rang (en väsentlig sak på denna tid) och polisjurisdiktation över alla som undervisade eller studerade vid universitetet.

Stor social prestige kom också lärarna till del, som i regel undervisade blott på deltid samtidigt som de beklädde ofta höga kyrkliga eller administrativa poster. Att universitetslärarens verksamhet inte utgjort ett yrke utan en fin bissyssla har blivit till en tradition i latinamerikanskt universitetsväsen. Att doktorera var en mycket dyr affär men så blev också de nya doktorerna föremål för ceremonier som inte lämnade något övrigt att önska i fråga om pompa. Alla studenter måste först studera filosofi (vilket inkluderade också latin, matematik och aristotelisk naturvetenskap) innan de valde endera juridik, teologi eller medicin, av vilka dock den sistnämnda fakulteten hade mindre anseende och därför var mindre lockande. Missionärernas behov av undervisning i indianspråken tillgodosågs anmärkningsvärt nog också på universitetens kursplaner. Det fanns professorer i både quechua och náhuatl.

Att det för de studenter som låg vid universitet främst gällde att lära in utantilläxor och att kunna föra diskussioner som tillfredsställde både logiska och retoriska anspråk har ofta brukat framhåvas men var naturligtvis inte något som speciellt utmärkte just de spanskamerikanska universiteten vid denna tid. Vad som däremot tidigare inte tillräckligt observerats var att universitetet liksom det kulturella livet överhuvudtaget

också i Spanskamerika under 1700-talet starkt påverkades av upplysningstidens ideer. Cartesius och Newton hade mot slutet av 1700-talet hunnit skjuta Aristoteles i bakgrunden när det gällde den världsbild som de spanskamerikanska universiteten förmedlade. För närvarande har en del historikers betonande av upplysningstidens förändringar inom de koloniala universiteten under 1700-talet emellertid formulerats så pass kraftigt att varningar mot överdrifter kan vara på sin plats. Upplysningstiden har nämligen i Latinamerika sannolikt kommit betydligt mera till synes utanför de alltjämt kyrkdominerade universitetet. Lärda sällskap med praktiskt reformsyfte, de s. k. *Sociedades Económicas de Amigos del País* spelade liksom i Spanien stor roll när det gällde att sprida en världsligt inriktad kultur. Naturvetenskapen började frigöra sig från den teologisk-filosofiska tvångströjan och genom kontakt med utländska vetenskapsmän — Linné och andra svenska lärde hade t. ex. brevvänner i Latinamerika, Alexander v. Humboldt och en del andra utlänningar tilläts mot slutet av kolonialtiden att bege sig dit — fick den lärda eliten i kolonierna värdefull stimulans. Att de radikalare upplysningsmännens skrifter kvarstod på index hindrade ingalunda att de flitigt lästes. Den unge Bolívar erhöll således en mycket personligt präglad uppfo-

ran där Rousseaus, Voltaires och Montesquieus läror stod i centrum.

Det var knappast brist på folk med akademisk utbildning som försvårade uppbyggnaden av de nya staterna efter de förhärjande självständighetskrigen på 1810-talet. Snarare har man den känslan att alla de ivriga akademiker som fyllde de nyskapade kongresserna och ministerierna genom sin alltför teoretiska syn på de politiska problemen gjorde åtskilligt för att försvåra vettiga praktiska lösningar och alltså beredde väg för råbarkade och principiösa diktatorer. Universitetet förföll på många håll men särskilt den juridiska banan behöll all sin traditionella glans och juristerna lånade sig gärna till att skriva ihop rent utopiska konstitutioner. Att t. ex. allmän rösträtt inte kunde bli annat än en chimär i länder där kanske 90% av befolkningen var analfabeter var givet. Folkundervisningen om möjligt försämrades på sina håll när de häftiga fejderna mellan liberaler och klerikala såsom i Mexico på 1830-talet gick ut över de kyrkliga samfundens skolor. Att undervisningen på alla stadier efterhand borde sekulariseras var emellertid något som de flesta av tidens förkämpar för en förbättrad undervisning var ense om.

Ett statsuniversitet av en moderare typ inrättades i Chile 1842, som till på köpet anförtroddes kontrollen över hela undervisningsväsendet. Universitetet fick den lärde

venezolanen Andrés Bello till sin förste rektor. Denne store humanist av engelsk liberal typ var fullt medveten om att det inte räckte med att utbilda en liten kulturell elit men ansåg att undervisningen måste anpassas efter det rådande samhällssystemet och att boklig kunskap för den stora massan ännu var en utopi. En djärvare syn på möjligheterna till folkundervisning företrädde av hans unge samtida i Chile, den landsflyktige argentinaren Sarmiento, en dynamisk natur, själv autodidakt, som satte igång att utbilda folkskollärare i Chiles första folkskoleseminarium. Beviset på att han hade rätt i sina förhoppningar trodde sig Sarmiento finna i Förenta staterna. När han 1868 återvände därifrån till Argentina för att bli dess president skall han ha yttrat: »Jag kommer från ett land där undervisning är allt, där undervisningsskapat sann demokrati och gjort raser och samhällsklasser jämbördiga.» Beundran för vad undervisning i utlandet åstadkommit kunde hos en del latinamerikanska reformvänner ta sig patetiska, rentav förnedrande uttryck, som när argentinaren Alberdi proklamerade att en enda utländsk immigrant kunde lära argentinarna mer än många böcker i filosofi. En latinamerikansk pedagog som emellertid gjorde en storartad insats för att självständigt omsätta i praktik den nya pedagogikens erfarenheter var uruguayaren Pedro José Va-

rela, som fram till en för tidig död 1879 hann lägga grunden till sitt lands i Latinamerika sällsynt goda undervisningsväsen. Han ägnade sig framförallt åt primärundervisningen och lyckades i stort sett driva igenom sina principer att undervisningen skulle vara kostnadsfri, obligatorisk (analfabetismen är dock ännu inte helt utrotad i Uruguay), sekulär (lagfäst 1909) och utan åtskillnad mellan könen.

Under 1800-talets sista årtionden var de flesta försök som i Latinamerika gjordes för att reformera undervisningsväsendet genomsyrate av positivismens ideer, den filosofiska riktningen på modet. Positivisterna, för vilka de materiella framstegen stod i centrum, vände sig med kraft mot det klerikala inflytandet inom undervisningen och ansåg att särskilt naturvetenskapen borde främjas. På sekundärstadiet borde de rent humanistiska ämnena i stället maktas åt sig. De klassiska språken, främst latin, trängdes tillbaka till förmån för modersmålet. Positivisterna följde emellertid i ett avseende i stort sett den latinamerikanska undervisningstraditionen. De var nämligen framförallt angelägna om att få fram en elit. I Brasilien avskaffade den positivistiske undervisningsministern efter kejsardömet fall 1889 primärskoltvånget (givetvis aldrig i realiteten upprätthållet) och den federala regeringen behöll endast den högre undervisningen under sin kontroll

medan primärundervisningen anförtröddes delstaterna. I Mexico skapade positivisten Gabino Barreda, en advokat som blivit läkare, en modell för den reformerade sekundärundervisningen, *Escuela Nacional Preparatoria*, som skulle ge en allsidig grund för vidare utbildning. Ett samlat statsuniversitet, i stället för det gamla koloniala som sedan 1830-talet mestadels varit stängt, upprättades i Mexico 1910 tack vare en annan positivist, Justo Sierra. Hur pass central plats som undervisningsfrågorna i flera latinamerikanska länder under senare hälften av 1800-talet ansågs intaga visas redan av det faktum att mer än en president nådde denna post via chefskap för undervisningsministeriet, och det blev på de flesta håll en accepterad princip att staten skulle i detalj kontrollera och i största utsträckning centraldirigera all undervisning. Men trots alla statliga strävanden, trots en allt allmännare insikt om att inte bara humaniora och juridik utan också naturvetenskap och praktisk yrkesutbildning borde uppmärksammas, trots allt detta återstod ännu vid slutet av 1800-talet många av de drag som alltsedan kolonialtiden främst gjort undervisningen till ett privilegium för de mycket få och bara tillgodosett ett par yrkesbanor bland många.

Analfabetismen var överallt svår att få bukt med. I Chile hade analfabeterna 1854 uppgått till drygt

86% av befolkningen, 1885 hade man efter stora ansträngningar pressat ned deras andel till 71% men ännu 1920 utgjorde de hälften av befolkningen. Då var ändå Chile ett av de latinamerikanska länder som lagt ned mest möda på primärundervisningen. Sekundärundervisningen var fortfarande i första rummet en inkörsport till de akademiska studierna och hade på de flesta håll alltjämt en övervägande humanistisk och teoretisk karaktär. Universitetet var alltjämt framförallt utbildningsanstalter för ämbetsmän och advokater medan den kommersiella, tekniska och även den pedagogiska och medicinska utbildningen var ringaktad. Det är karakteristiskt att i invandringsländerna, alltså särskilt Argentina, Uruguay och Brasilien den situationen uppstod att utlänningar kunde dominera det våldsamt expanderande ekonomiska livet under det att den inhemska eliten valde att i enlighet med traditionen i stället utöka byråkratien eller att sälla sig till det alltid opropotionerligt talrika advokatskrået.

Tiden kring första världskriget medförde i undervisningens värld liksom på andra områden av det latinamerikanska samhällslivet en radikaliserings, en tendens att vilja bryta med det förgångna. Det var studenterna som själva kände sig kallade att söka åstadkomma en förändring. Studentstrejken i Córdoba, Argentina, 1918 med dess

krav på moderniserad undervisning kom att bilda epok. De argentinska studentledarna satte sig i kontakt med studentorganisationer i andra latinamerikanska länder som var och en i sitt land bestormade myndigheterna med reformkrav. Vad man framförallt ville var att studenterna skulle få möjlighet att välja mellan olika lärare i samma ämne, att den obligatoriska undervisningen skulle nedskäras samt att representanter för studentkåren skulle få medbestämmanderätt när det gällde universitetens administration. Det betänkliga med studenternas på flera håll framgångsrika revolution var att den strängt taget inte så mycket förestavades av önskemål att effektivisera undervisningen som av politiska strävanden. Universiteten hade visserligen ibland utgjort högborgar för närmast reaktionära tänkesätt men det var inte mindre klandervärt när t. ex. professorer av studenterna tvingades att avgå av rent politiska skäl. Universiteten blev skådeplats för politiska kraftmätningar, också i bokstavligaste bemärkelse, eftersom t. ex. polisinskridande mot strejkande studenter ofta ledde till blodutgjutelse. Studentledarna blev ibland utan övergång ledande personnager i den nationella politiken. Att som studentrevolutionär kunna svinga sig upp till posten som premierminister å la Fidel Castro på Cuba representerar på så sätt något av ett latinamerikanskt stu-

dentideal. Huruvida dylika unga teoretiker utan tidigare erfarenhet av administration varit av godo i det politiska livet är förvisso en annan fråga. Det är värt att lägga märke till att i de politiska fejderna studenter och arbetare ofta uppträtt som vapenbröder. Redan vid sekelskiftet hade i Peru den revolutionäre tänkaren Gonzáles Prada uppmanat studenter och arbetare att förena sig mot reaktionens krafter och hans lärjunge, den blivande chefen för apristapartiet, den entusiastiske studentledaren Haya de la Torre igångsatte 1921 de s. k. folkuniversitet i studentregi som avsåg att utbilda proletariatet för dess samhällsuppgift.

Det intressanta och väsentliga har emellertid varit att universitetsstudenterna själva i allt större utsträckning kommit att rekryteras från samhällets bredare skikt, lägre medelklass och även arbetarklass. Särskilt markant har denna utveckling naturligtvis varit vid statsuniversiteten medan de privata, ofta konfessionella universiteten, som under senare tid tillkommit, i stor utsträckning tagit hand om de högre skiktens ungdom som haft råd att betala deras terminsavgifter. I detta sammanhang bör också några ord tilläggas om den stora betydelse som akademiska studier utomlands alltid haft för latinamerikansk ungdom. Förr i världen har emellertid detta varit ett privilegium för rikemanssöner

försåvitt det inte gällt en eller annan exilerad student som passat på att bedriva studier utomlands när han i alla fall inte kunnat göra det hemma. Numera försöker man emellertid på sina håll, i samverkan med utländska eller internationella organ, ge även mindre bemedlade studenter chans till utrikes studier. I Colombia hade jag tillfälle att lära känna det system som tillämpades av den s. k. *Fondo Universitario*, som utdelade studielån för detta speciella syfte till särskilt meriterade ungdomar, vilka inte behövde börja amortera förrän de redan på grundval av studierna, hunnit uppnå en relativt god inkomst. I vilket fall som helst kan dock studier utomlands endast komma i fråga för en kvantitativt sett försvinnande liten minoritet studenter.

Den ökade tillströmningen till universiteten gjorde sig starkt gällande redan före Första världskriget men är framförallt karakteristisk för de senaste årtiondena. Antalet studenter vid Buenos Aires' universitet femdubblades mellan 1890 och 1915 till 4 600. För närvarande är emellertid dess studenter nära tio gånger så många, enligt uppgift 41 300. Ungefär en tredjedel av Argentinas studenter är f. n. flickor, något som inte är enastående i Latinamerika även om andelen i de flesta länder är lägre. I Lima hade det gamla San Marcosuniversitetet vid sekelskiftet 1900 bara ca 1 000 studenter. Se-

dan dess har i Lima också ett katolskt universitet tillkommit. Mellan 1940 och 1950 har dessa bägge peruanska universitet fått sitt studentantal ökat från 2 000 till 11 000. Jag har själv vid San Marcos haft tillfälle att något sätta mig in i de problem som den enorma studenttillströmningen och studenternas brist på kulturell bakgrund ovillkorligen skapar. Där som på de flesta andra håll lever studenterna utanför universitetet, ofta i mycket små omständigheter, och det är inte så underligt att de i alla politiska sammanhang så gott som mangrant företräder olika vänsterriktningar.

Studenternas idealitet och kampvilja har utan minsta tvivel i det moderna Latinamerika varit en storartad tillgång i kampen mot diktaturen. Inte så sällan har de f. ö. i denna kamp stridit sida vid sida med sina lärare. Diktatorerna har svarat med att indra universitetens i regel noga fixerade rätt till viss autonomi, avskedat politiskt misshagliga lärare en masse (Perón avskedade under loppet av 1 kvartal 1946 nära $\frac{2}{3}$ av den akademiska lärarkåren) och stoppat studentledarna i fängelse. Men till slut har kanske studenterna triumferat såsom i Venezuela efter Pérez Jiménez' fall 1958 och på Cuba efter Batistas 1959. Dessa dramatiska insatser som inte precis motsvarar våra föreställningar om studentpolitik, har gjort sitt till för att s. a. s. legitimera studentin-

blandningen i den nationella politiken. Och studenternas frihetskärlek som hos de flesta varit uppriktig, har blivit en tacksam täckmantel för kommunistisk infiltration. De sorgglustiga spektakel som ackompanjerade vicepresident Nixon's Latinamerika-resa var åtminstone delvis kommunistinspirerade. Allvarligare är det emellertid när kommunistiskt inflytande börjar inkräkta på ungdomens traditionella andliga frihetsideal. I ett nummer av den tidning som utges av studentkåren vid Caracas-universitetet, vilket råkade komma i mina händer vid tiden för Pasternak-affären, uttalade en rad intervjuade en samstämmig åsikt, att en diktare inte skulle ha lov att avvika från normerna i det samhälle där han verkade.

Politiseringen är förövrigt inte inskränkt till universiteten. De ungdomar som motsvarar våra gymnasister är i regel i allra högsta grad politiskt medvetna och organiserade. I gatukravaller är de endast alltför aktiva och skoldisiplinen har naturligtvis blivit lidande på de brådmogna elevernas politiserande. Lärarna själva saknar emellertid inte heller lust att politisera. Får man tro en observatör av förhållandena i Venezuela skall särskilt kommunisterna ha dragit nytta av det faktum att de flesta sekundärskollärare, eftersom lärarutbildningen vid det viktigaste seminariet är kostnadsfri, kommer från fattigare befolk-

ningsskikt och därför är vänsterorienterade.

Att undervisningen överhuvudtaget borde inympa en speciell samhällsuppfattning är en princip som kom att lagfästas i ett latinamerikanskt land, nämligen Mexico. Den paragraf som handlar om undervisningen (§ 3) i den konstitution som tillkom under den stora revolutionen på 1910-talet fick nämligen 1934 en ny och extrem avfattning. Det hette att »den undervisning som meddelas av staten — (dvs. all undervisning på primär- och sekundärstadierna liksom folkskoleseminarierna) — skall vara socialistisk och förutom att den utesluter varje religiös doktrin skall den bekämpa fanatism och fördomar». Skolan bör alltså tjäna till att hos ungdomen »inplanta en rationell och exakt föreställning om universum och samhället». Men det är också karakteristiskt att denna djärvt utbasunerade doktrin såsmåningom till stor del strandat på en katolsk folkmajoritets passiva motstånd och paragrafen fick 1946 återigen en betydligt mindre utmanande avfattning. Däremot har undervisningens karaktär överallt i Latinamerika under 1900-talet antagit en starkt nationalistisk prägel. I immigrationsländerna har detta varit särskilt välförståeligt mot bakgrund av tidigare pedagoggenerationers ofta måttlösa beundran för utländska förebilder och som ett medel att assimilera invandrar-

nas barn. De egna skolor, som tyska eller andra immigranter upprättat för sina barn i distrikt där annan offentlig undervisning saknats kom också att med tiden framstå som ur nationell synpunkt mycket menliga. Argentinarern Ricardo Rojas, författaren till en ytterligt apologetisk biografi över nationalhjälten San Martín och på sin tid rektor för Buenos Aires' universitet, har varit en särskilt värtalig förespråkare för en nationalistiskt utformad undervisning.

Statsmakten har i allt högre grad insett sitt ansvar i fråga om undervisningen och en relativt stor andel brukar på nationalbudgeterna reserveras för undervisningsärendena. I Mexico står de rentav för den största utgiftsposten på budgeten. Invånarna i Costa Rica har länge brukat yvas över att det i deras land finns mer skollärare än soldater. Där och på andra håll har emellertid sociala utgifter kommit att överflygla de rent edukatoriska. Alltjämt är det dock i flera stater de oproportionerligt höga militärutgifterna som framförallt hindrar undervisningsväsendet från att få en större andel av statens i Latinamerika oftast ganska blygsamma kaka. I flera latinamerikanska länder torde det inte minst ha varit den högre undervisningen som kunnat påräkna statens intresse och stöd.

Under 1900-talet har universiteten i Latinamerika undan för undan utökats med nya fakulteter,

ekonomiska, tekniska, biokemiska, statsvetenskapliga, fakulteter för tandläkare respektive veterinärer och inte minst pedagogiska fakulteter som är direkt avsedda för utbildning av sekundärskolelärare. Ibland är det redan existerande anstalter för högre utbildning som t. ex. i Brasilien omsider förenats för att bilda ett universitet. Det var så sent som 1930 som Brasilien på så sätt fick sitt första universitet. Ett naturligt uttryck både för universitetstanken och universitetens expansion har varit tillkomsten av särskilda universitetsstäder, i allmänhet belägna i utkanten av den huvudstad eller annan stad där universitetet vuxit fram. Den mexikanska universitetsstadens monumentala utformning är välkänd. Själv fann jag kanske den hypermoderna universitetsstaden i Caracas särskilt tilltalande. Man får, när det gäller universiteten i Latinamerika komma ihåg att de i regel endast erbjuder möjligheter till akademiska studier på lägre nivå, fram till en ämbetsexamen. Man räknar alltså inte med vad som skulle motsvara »graduate studies» i Förenta staterna. Därmed är emellertid inte sagt att inte en del latinamerikanska universitetsinstitutioner skulle utgöra centra för mycket kvalificerad forskning. I själva verket har till de latinamerikanska universiteten knutna forskare inom t. ex. medicinen förvärvat ett mycket gott internationellt anseende. Det finns

emellertid också många undervisningsanstalter på akademisk nivå som stannat utanför universitetsorganisationen liksom det också finns mer än ett »universitet» som av universitet har föga mer än namnet. Ett specialfall inom den akademiska världen är det berömda Santa María-universitetet i Santiago de Chile, grundat 1926. Det är inte den Heliga Jungfrun utan en chilensk miljonär med detta namn, efter vilken det uppkallats. Elevernas studier är kostnadsfria, delvis är de interner, och den tekniska utbildning som ges är så eftertraktad att urvalet kan ske efter mycket sträng gallring. Liksom Instituto Tecnológico i Monterrey i Mexico representerar Santa Maria-universitetet en akademisk utbildning som direkt tar sikte på industrialismens epok.

Också i fråga om sekundärundervisningen har under senare tid såväl en ökning av elevantalet som ett ökat hänsynstagande till det praktiska livets krav gjort sig gällande. I Brasilien ökade elevantalet i sekundärskolorna med ca 50 % mellan 1933 och 1950. I Chile, där befolkningsökningen mellan 1940 och 1954 uppgick till 20 %, ökade samma elevkategori med inte mindre än 122 %. Men ändå är det bara 10 % av primärskolans elever som i Chile fortsätter till sekundärskolan. I flertalet latinamerikanska länder är denna disproportion än mer markant — vartill kommer andelen sådana barn som överhu-

vudtaget inte fullgör någon skolgång.

Utländska förebilder satte i regel sin prägel på de latinamerikanska sekundärskolorna. Det var framförallt de franska lyceerna som efterbildades. Vid sidan av de inhemska fanns och finns alltjämt i Latinamerika åtskilliga sekundärskolor som är fransk-, engelsk- eller tyskspråkiga privatskolor. De måste numera i regel noga rätta sig efter statens direktiv i fråga om kursplaner o. dyl. men utövar ofta större dragningskraft på den latinamerikanska eliten än de inhemska. Vid sidan av de allmänna sekundärskolorna har naturligtvis också i Latinamerika i enlighet med tidens krav allehanda fackskolor vuxit upp liksom olika anstalter för utbildning för manuell yrken. Det enorma behovet av läroanstalter för specialiserad yrkesutbildning är emellertid ännu inte på långa vägar tillgodosett.

De svårigheter som primärundervisningen i Latinamerika haft att övervinna har varit oerhörda. Om man tänker på att i Europa Portugal, där skoltvång infördes 1911, alltjämt har en befolkning som till 40 % består av analfabeter, får man också en någorlunda rättvis måttstock på vad som i Latinamerika dock utträttats. I Mexico är visserligen alltjämt nära hälften av befolkningen analfabeter men i det närmaste $\frac{2}{3}$ av de skolpliktiga barnen åtnjuter i alla fall primärundervisning. Det är

den oerhört snabba befolkningsökningen som gör det särskilt svårt för myndigheterna att i relativa tal tränga analfabetismen tillbaka. Bakom de redan uppnådda, i och för sig blygsamma resultaten ligger i själva verket ganska märkliga alfabetiseringskampanjer. Ambulerande grupper av pedagoger och socialvårdare, de s. k. *misiones culturales*, började på 1920-talet genomkorsa Mexico, sätta upp skolor, utvälja och snabbutbilda lärare och lägga upp skolväsendet i orten med särskild hänsyn till de speciella lokala behoven. Också de permanenta folkskoleseminarierna i Mexico lägger stor vikt vid att de kommande lärarna skall kunna hjälpa till med att lösa praktiska samhällsproblem. Många primärskolelärare på den mexikanska landsbygden har utan tvivel gjort beundransvärda insatser men de är illa avlönade. När jag besökte Mexico förra året pågick just en lärarstrejk och undervisningsministeriets entré var dygn i sträck fylld av lärare som vägrade att flytta på sig förrän deras sak verkligen upptagits till behandling.

När det gäller att bedöma analfabetismens utbredning har frågan huruvida skoltvång är dekretat i ett land faktiskt ingen som helst betydelse. El Salvador införde skoltvång redan 1833 men alltjämt är ca 60% av befolkningen analfabeter. Också på Haiti som alltjämt har ca 90% analfabeter, gäller på papperet skoltvång ända upp till 14

års ålder! Det går ju aldrig att tvinga barn till skolan om de i stället är tvungna och har någon möjlighet att genom sitt förvärvsarbete i någon mån lindra sina föräldrars och sin egen materiella nöd.

I de flesta latinamerikanska länder ligger procenten analfabeter sannolikt mellan 30 och 60, med högre andel för kvinnor än för män. I Argentina och Uruguay är emellertid procenten ytterst låg och även på Cuba och i Chile rör den sig knappast om mer än ca 20. Statistiken är emellertid svår att utarbeta och därför opålitlig. Ur allmänskulturell synpunkt kan f. ö. utbredningen av semianalfabetism, som är ännu svårare att få ett mått på, vara nästan lika allvarlig. Speciella problem uppställer givetvis undervisningen hos den infödingbefolkning som bevarat indianskt språk och indianska sedvänjor. Både nationella och internationella organ arbetar dock på att genom en för infödingarna särskilt avpassad undervisning söka inlemma dem i samhället. På flera håll fungerar primärskolor med infödda lärare som meddelar undervisning på vederbörande indian-språk. De pedagoger som förordat denna metod anser att den spanska som indianerna såsmåningom får lära sig med direkt utgångspunkt i modersmålet blir bättre och klarare än om de genast tvingades att på en gång inlära både nya begrepp och nya ord.

Det är i allra högsta grad svårt att generalisera när det gäller att försöka sammanfatta vad strävandena till förbättrad undervisning hittills åstadkommit i Latinamerika. De olika länderna skiljer sig ju så avsevärt från varandra. Överallt har emellertid medelklassens mycket påtagliga kvantitativa expansion haft ett mycket intimt samband med förbättrad och utökad undervisning särskilt på sekundärstadiet. En viss måttstock kan man också finna i t. ex. tidningscirkulationen. Medan det i Sverige köps en daglig tidning på 2 invånare är det i Argentina 6, i Mexico 15 och i Brasilien 20 personer per försålt tidningsexemplar.

Mot bakgrund av dagens ekonomiska problem kan man inte komma ifrån att förbättrad primärundervisning, särskilt för landsbygdens befolkning, är en direkt förutsättning för ett stabilare och sundare näringsliv med högre levnadsstandard för Latinamerikas folkflertal. Det gäller naturligtvis då en primärskola som inte bara tar itu med läsning, skrivning och

räkning utan också förmedlar ett avsevärt mått av praktiskt användbar samhällskunskap. Samtidigt går det knappast att åstadkomma en verklig uppräckning av undervisningen utan att investera avsevärt mera kapital i något som bara ger utdelning på längre sikt och hela tiden har man dessutom att räkna med den f. n. så snabba befolkningsökningen. Men man får hoppas att det i Latinamerika inte skall bli frågan om en *circulus viciosus* mellan brist på ekonomiska resurser och brist på den utbildning som krävs för att åstadkomma dem. Det gäller att i stället få till stånd en växelverkan mellan förbättrad undervisning och förbättrad ekonomi. Undervisningen på alla stadier är under alla förhållanden något absolut centralt i latinamerikansk samhällsproblematik. I ett område som Latinamerika, där de yngre årskullarna utgör befolkningens helt dominerande inslag, står och faller samhället med vad den förvärvsarbete just mogna generationen kan och hinner uträtta.